

**JADIDCHILIK G'OYALARINI YANGI O'ZBEKISTON
SHAROITLARIGA UYG'UNLASHTIRISH TAJRIBASI VA
ISTIQBOLLARI**

**ОПЫТ И ПЕРСПЕКТИВЫ АДАПТАЦИИ АДМИНИСТРАТИВНЫХ
ИДЕЙ К НОВЫМ УСЛОВИЯМ УЗБЕКИСТАНА**

**EXPERIENCE AND PROSPECTS OF ADAPTATION OF THE IDEALS OF
JADIDISM TO THE CONDITIONS OF THE NEW UZBEKISTAN**

Xaydarova Dilorom Abduxamidovna

Namangan davlat universiteti ilmiy tadqiqotchisi

xaydarovad2112@gmail.com

Annotatsiya

Ushbu maqolada O'zbekistonda mustaqillikdan keyingi davrda amalga oshirilgan islohotlar va yangilanishlar kontekstida jadidchilik g'oyalarini zamonaviy sharoitga moslashtirish tajribasini tahlil qiladi. Tadqiqot jadidchilik g'oyalarining asosiy tamoyillari, ularning zamonaviy O'zbekiston rivojlanishida tutgan o'rni, shuningdek, jadidchilik g'oyalarini davlat siyosati, ta'lim, madaniyat va ijtimoiy hayotga tatbiq etishning istiqbollari haqida fikr yuritiladi.

Kalit so'zlar: *jadidizm, jadidizm g'oyalari, globallashuv, modernizatsiya, ijtimoiy ong, demokratik yondashuvlar, gumanistik qadriyatlar*

Аннотация

В данной статье анализируется опыт адаптации идей модернизма к современным условиям в контексте реформ и обновлений, реализованных в Узбекистане в период после обретения независимости. В исследовании основное внимание уделяется основным принципам идей модернизма, их роли в развитии современного Узбекистана, а также перспективам применения идей модернизма в государственной политике, образовании, культуре и общественной жизни.

Ключевые слова: *джадидизм, идеи джадидизма, глобализация, модернизация, общественное сознание, демократические подходы, гуманистические ценности.*

Abstract

This article analyzes the experience of adapting the ideas of Jadidism to modern conditions in the context of reforms and renewals carried out in Uzbekistan after independence. The study considers the main principles of Jadidism, their role in the development of modern Uzbekistan, as well as the prospects for implementing Jadidism in state policy, education, culture, and social life.

Key words: *Jadidism, Jadidism ideas, globalization, modernization, social consciousness, democratic approaches, humanistic values*

O'zbekistondagi jadidizmning tarixiy istiqboli, jadidizm harakat sifatida XIX asr oxirida o'rta Osiyoda, shu jumladan O'zbekiston hududida musulmon jamiyatining ta'lim, ijtimoiy va madaniy tuzilmalarini isloh qilish maqsadida paydo bo'lgan. Bobning muhim qismi jadidizm g'oyalari amalga oshirilgan tarixiy kontekstni, shuningdek, ularning O'zbekistonda ta'lim tizimi, ijtimoiy tuzilishi va ta'lim faoliyati rivojiga ta'sirini tahlil qilishdir. Dissertatsiyaning ushbu qismida Markaziy Osiyoda jadidizm rivojlanishining asosiy bosqichlari, asosiy shaxslar va ularning ta'lim va madaniy siyosatda yangi yondashuvlarni shakllantirishdagi roli ko'rib chiqiladi. Jadidizmning ijtimoiy tuzilmalarga ta'siri, uning modernizatsiya

qilingan ta'lim va ma'rifatni rivojlantirishga qo'shgan hisssasi tahlil qilinadi, bu esa o'z navbatida ijtimoiy ong va ijtimoiy harakatchanlikni o'zgartirishga yordam berdi.

O'zbekistonning zamonaviy ijtimoiy-iqtisodiy va siyosiy sharoitlari, bobning ikkinchi qismi zamonaviy jamiyatda jadidizm g'oyalarini moslashtirish jarayoniga ta'sir ko'rsatadigan O'zbekistonning hozirgi ijtimoiy-iqtisodiy va siyosiy sharoitlarini tahlil qilishga bag'ishlangan. Mustaqillikdan keyingi o'zgarishlar, jumladan, ta'lim, iqtisodiyot, shuningdek, mamlakat siyosiy hayotidagi islohotlar ko'rib chiqilmoqda. Ta'lim tizimidagi ta'lim jarayonlarini modernizatsiya qilish va demokratlashtirishga, shuningdek, ta'lim sifatini oshirishga qaratilgan islohotlarga alohida e'tibor qaratilmoqda. Shu munosabat bilan O'zbekiston hukumatining ta'lim infratuzilmasini yaxshilash, yangi o'quv yurtlarini tashkil etish, Islom ta'limi doirasida dunyoviy va ilmiy fanlarni joriy etish borasidagi sa'y-harakatlari muhokama qilinmoqda.

Jadid g'oyalarini zamonaviy muammolar kontekstida moslashtirish, jadid g'oyalarini O'zbekistonning yangilanish sharoitlariga moslashtirish istiqbollari ko'rib chiqish muhim jihatdir. Mamlakat jahon hamjamiyatiga integratsiyalashishda davom etayotgan, shuningdek, globallashtirish va texnologik taraqqiyot muammolariga duch kelayotgan sharoitda ta'limning rolini oshirish, inklyuziv ta'lim tizimlarini yaratish, gender tengligi, inson huquqlarini yaxshilash kabi jadidizm tushunchalarini joriy etish imkoniyatlari muhokama qilinadi. An'anaviy Islomni zamonaviy ilmiy bilimlar bilan birlashtirish kabi jadidistik g'oyalarni qo'llash moslashuvchan va barqaror ta'lim va ijtimoiy modelni yaratishda muhim rol o'ynashi mumkin. Bundan tashqari, jadidizm tamoyillarini madaniyatni rivojlantirish siyosatiga, ayniqsa modernizatsiya sharoitida madaniy o'ziga xoslikka rioya qilish nuqtai nazaridan kiritish imkoniyati ko'rib chiqilmoqda.

Zamonamizdagi ijtimoiy munosabatlarni tarixiy tahlil qilish va baholash asosida ushbu bobda jadidizm g'oyalarini O'zbekistonning zamonaviy sharoitlariga tatbiq etish bo'yicha amaliy tavsiyalar bayon etilgan. Dunyoviy bilimlar va diniy ta'limotlarni birlashtirgan ta'lim tizimini rivojlantirish, shuningdek madaniy almashinuv va ilmiy ochiqlikni targ'ib qiluvchi dasturlarni qo'llab-quvvatlash. Jadidlar tomonidan faol qo'llab-quvvatlangan tenglik va ijtimoiy adolat tamoyillarini qo'llash, shuningdek, ayollar huquqlarini kengaytirish. Ijtimoiy barqarorlik va madaniy uyg'unlikni mustahkamlashga yordam beradigan bag'rikenglik va turli madaniyatlarga hurmat kabi gumanistik qadriyatlarni joriy etish. Demokratik yondashuvlar va ta'lim va ijtimoiy adolat orqali fuqarolarning farovonligini oshirishga intilishni o'z ichiga olgan jadidizm tamoyillari asosida davlat institutlarini modernizatsiya qilish.

Behbudiyning ta'lim tizimini modernizatsiya qilish, matbuotni rivojlantirish, ayollar huquqlari va milliy o'zlikni anglash haqidagi g'oyalari bugungi kunda ham muhim bo'lib qolmoqda. Mazkur g'oyalar yangilanayotgan O'zbekistondagi amalga oshirilayotgan islohotlari uchun asos bo'lib, ma'rifatli jamiyatni barpo etishga, uning madaniy an'analarini saqlab qolishga yordam berishi mumkin.

Jadid g'oyalari va zamonaviy ta'lim siyosatining qiyosiy tahlil natijalari:

Mezonlar	Jadidchilik (XIX-XX asr.)	O‘zbekistondagi yangi islohotlar
O‘qitish uslubiyotida	“Usul-i-jadid” - yangi usullar, yodlashni soddalashtirish, dunyoviy ta’lim	Raqamlashtirish, zamonaviy texnikalar, STEM-ta’limi
Til siyosatida	Ona tilida o‘qitish, chet tillarini o‘rgatish	Ingliz tilidagi dasturlarni joriy etish, ikki tilli(billingval) ta’limni rivojlantirish
Ta’limdagi ayollarning rolini mustahkamlashda	Ayollar ta’limini qirtilishi	Ilm-fan va ta’lim sohasidagi ayollarni qo‘llab-quvvatlash dasturlari
Xalqaro aloqalarda	Jadidlar Evropa va Usmonli imperiyasi tajribasini o‘zlashtirishga intildilar	Dunyoning etakchi OTMLari bilan hamkorlikni o‘rnatish
Diniy va dunyoviy ta’lim integratsiyalashuvida	Diniy va dunyoviy ta’lim o‘rtasidagi muvozanatni ta’minlash	Islom merosini zamonaviy fan taraqqiyoti bilan uyg‘unlashtirish

Abdulla Avloniy (1878-1934) - taniqli ma’rifatparvar, pedagog, yozuvchi va jamoat arbobi, uning g‘oyalari yangi O‘zbekistondagi zamonaviy modernizatsiya va ijtimoiy transformatsiya jarayonlarida dolzarb bo‘lib qolmoqda. Bugungi kunda asosiy g‘oyalar va ularning ahamiyati quydagilarga iborat:

- Ta’lim va ta’limni isloh qilishda Avloniyning: *“Tarbiya biz uchun hayot yoki o‘lim masalasidi* [1, 5].- degan so‘zlari katta ahamiyat kasb etadi. U ta’lim tizimini yangilash, zamonaviy pedagogik usullarni joriy etish, bolalarni milliy va umuminsoniy qadriyatlar ruhida o‘qitish tarafdori edi. Bugungi kunda ta’lim sohasidagi islohotlar sharoitida uning bilimlarning o‘rni, yoshlarni vatanparvarlik va insonparvarlik ruhida tarbiyalash va tarbiyalashning ilg‘or usullari haqidagi g‘oyalari ta’lim va fanni rivojlantirish bo‘yicha davlat siyosatida aks sado beradi.

- Gender tengligi va ayollarning ozodligini ta’minlash yo‘lida Avloniy[2,68], ayniqsa, ta’lim va ijtimoiy faollik masalalarida ayollar huquqlarini kengaytirishni faol qo‘llab-quvvatladi. U ayollar o‘rtasida savodsizlikni yo‘q qilish va ularga o‘zini o‘zi anglash imkoniyatini berish tarafdori edi. Yangi O‘zbekistonda adolatli jamiyat barpo etish sharoitida Avloniyning ayollar uchun teng imkoniyatlar haqidagi tamoyillari inklyuziv siyosatni ilgari surish, gender tengligini ta’minlash va ayollarning ijtimoiy hayotdagi ishtirokini oshirish uchun muhim ahamiyatga ega.

- Ilmiy-texnik taraqqiyot va ijtimoiy sohani modernizatsiyalashuvida Avloniy tomondan ilg‘or ilmiy yutuqlar va texnologiyalarni joriy qilmasdan jamiyatni rivojlantirish mumkin emas deb hisoblagan. U yangi bilimlarni o‘zlashtirishga va

global modernizatsiya jarayonlariga qo'shilishga chaqirdi. Raqamli transformatsiya davrida uning ilmiy taraqqiyot zarurligi haqidagi g'oyalari O'zbekistonning innovatsion rivojlanishi, iqtisodiyotni raqamlashtirish va yangi texnologiyalarni joriy etish uchun dolzarbdir.

- Madaniy boyliklarni yo'qotmasdan milliy o'ziga xoslikni saqlab qolishda Avloniy tomonidan milliy an'analarni ommaviy madaniyat tendentsiyalari bilan birlashtirishga intilib, ilmiy taraqqiyot madaniy o'ziga xoslikni yo'qotishiga olib kelmasligi kerakligini isbotladi. U milliy meros va progressiv o'zgarishlar o'rtasidagi uyg'unlikni qo'llab-quvvatladi. Mazkur qarashlar O'zbekistonning milliy madaniyatni saqlash, til siyosatini rivojlantirish va islohotlar fonida an'anaviy qadriyatlarni qo'llab-quvvatlash bo'yicha davlat siyosatida o'z aksini topmoqda.

- Ijtimoiy adolat va fuqarolik jamiyatini qaror toptirishda Avloniy adolat, tenglik va mas'uliyat tamoyillariga asoslangan ongli jamiyatni shakllantirish muhimligini ta'kidlagan edi. U korrupsiyaga qarshi kurashish, axloqiy asoslarni mustahkamlash va faol fuqarolik pozitsiyasini rivojlantirish tarafdori edi. Demokratlashtirish va huquqiy islohotlar kursi doirasida Avlonining g'oyalari fuqarolik jamiyatini rivojlantirishga, demokratiya institutlarini mustahkamlashga va fuqarolarning huquqlarini himoya qilishga yordam beradi.

Abdulla Avlonining ma'rifat, modernizatsiya, gender tengligi, ijtimoiy adolat va milliy o'ziga xoslik haqidagi g'oyalari yangi O'zbekistonni isloh qilish jarayonida dolzarb bo'lib qolmoqda. Uning qarashlari kuchli, ilg'or va adolatli jamiyat qurishga qaratilgan strategik islohotlar uchun intellektual asos bo'lib xizmat qilishi mumkin.

Uning ta'lim, modernizatsiya, ijtimoiy adolat va milliy o'ziga xoslik tushunchalari zamonaviy falsafa, jumladan pragmatizm, germenevtika, postkolonial nazariya va ijtimoiy konstruktivizm g'oyalari orqali qayta talqin qilinishi mumkin.

Ta'lim-tarbiyani mustahkamlash ijtimoiy modernizatsiyaning asosi sifatida korilgan edi. Avloniy ta'limni ijtimoiy rivojlanishning asosiy vositasi sifatida ko'rib, *"Tarbiya biz uchun hayot yoki o'lim masalasidir,"*[3,379] - deb ta'kidlaydi. Uning g'oyalari jamiyatni demokratlashtirish va tanqidiy fikrlashni rivojlantirishda ta'limning rolini ta'kidlagan Jon Dyui falsafasiga yaqin [4,873].

"Umr davomida uzluksiz ta'lim" (Lifelong Learning) konsepsiyasi O'zbekistonning ta'lim siyosatining asosiy jihatiga aylanib bormoqda, bu Avlonining qarashlariga mos kelishi bilan izohlanadi.

Stem fanlarini (fan, texnologiya, muhandislik, matematika) gumanitar bilimlar bilan birlashtirish Avlonining an'anaviy qadriyatlar va zamonaviy ilm-fan sintezi haqidagi g'oyalarini eslatadi.

Pragmatizm falsafasi ruhida bilim nafaqat o'zlashtirilishi, balki dolzarb ijtimoiy va iqtisodiy muammolarni hal qilishda ham qo'llanilishi kerak.

Gender tengligi va ijtimoiy adolat Avloniy ayollarning ijtimoiy hayotda ishtirok etishi jamiyat taraqqiyoti uchun zarur deb hisoblagan, bu liberal feminizm g'oyalari bilan kesishini anglatadi (Simona de Bovuar[5, 336], Marta Nussbaum)[6, 509]. O'zbekistonning o'zgarishi sharoitida dolzarb bo'lgan ayollarning savodsizligini yo'q qilish va ularning huquqlarini kengaytirish tarafdori edi.

Gender tengligi xalqaro barqaror rivojlanish standartlarining (BMT SDG) bir qismi bo'lib, bu o'z navbatida O'zbekiston sharoitida teng imkoniyatlar siyosatini faol amalga oshirmoqda.

Adolat falsafasi g'oyalari nuqtai nazaridan (Jon Roulz), [7, 272] ayollar huquqlarini kengaytirish tenglik va erkinlik tamoyillariga asoslangan jamiyat yaratish uchun zarur sharti hisoblanadi.

Ijtimoiy germeneytikaning qo'llanilishi orqali (Pol Rikyer) [8,378]gender rollarini ijtimoiy jihatlariga tayanadi deb ko'rish imkonini beradi, bu esa ayollar huquqlari sohasidagi islohotlar zarurligini ta'kidlaydi.

Ijtimoiy modernizatsiya va milliy o'ziga xoslikni saqlashda Avloniy an'anaviy qadriyatlarni ilmiy-texnikaviy taraqqiyot bilan birlashtirishga intildi, bu postkolonial falsafani aks ettiradi (Edvard Said [9, 197], Homi Baba[10, 267]). Ushbu g'oyalarni "gibrid o'ziga xoslik" tushunchasi prizmasi orqali talqin qilish mumkin, bu erda an'ana va zamonaviylik bir-biriga qarama-qarshi emas, balki bir-birini to'ldiradi.

O'zbekistonda globallashtirish jarayonlarida milliy o'ziga xoslikni mustahkamlash jarayoni davom etmoqda. Taniqli faylasuf va jamiyatshunos olim, Entoni Giddensning[11, 267] nuqtai nazaridan modernizatsiya mahalliy va global identifikatorlar o'rtasidagi muvozanatni ta'minlashni talab etadi.

Madaniy konstruktivizm (Per Bourdieu)[12, 463] ijtimoiy institutlarning o'ziga xoslikni qanday shakllantirishini tushuntiradi va bu o'z navbatida Avloniy tomonidan XX asrning boshlarida ta'limning milliy o'ziga xoslikni shakllantirishdagi rolini ijtimoiy-falsafiy jihatdan ifodalaydi.

Modernizm falsafasi doirasida Avloniy an'analarni buzmaydigan, balki ularni yangi sharoitlarga moslashtiradigan "o'zaro manfaatli modernizatsiya" tarafdori sifatida ko'rish mumkin.

Fuqarolik jamiyati va huquqiy islohotlar sohasida ham Avloniy tomonidan adolat va mas'uliyat tamoyillariga asoslangan ongli jamiyatni shakllantirish muhimligini ta'kidlangan. Mazkur g'oyalar, Frankfurt-nemis maktabi vakili Yurgen Xabermasning demokratik jamiyat nazariyasi bilan kesishadi, unga ko'ra ochiq muloqot va fuqarolarni jalb qilish demokratik jarayonlarning asosi hisoblanadi. O'zbekistonda fuqarolik jamiyatini rivojlantirish huquqiy tizimni isloh qilish va fuqarolik erkinliklari institutlarini mustahkamlash orqali amalga oshirilmoqda. Xabermasning "kommunikativ harakat" nazariyasiga ko'ra, davlat va fuqarolar o'rtasidagi muloqot O'zbekistonni demokratlashtirish uchun muhim bo'lgan barqaror rivojlanishning asosi sifatida ko'riladi.

"Institutsional modernizatsiya" (Duglas Nort) kontseptsiyasi doirasida huquqiy institutlarni mustahkamlash Avloniyning islohotchi qarashlariga mos keladigan ijtimoiy barqarorlikni ta'minlashga yordam beradi.

Abdulla Avloniyning falsafiy g'oyalari pragmatizm va germeneytikadan tortib ijtimoiy adolat va modernizatsiya nazariyalarigacha bo'lgan zamonaviy fikrning asosiy yo'nalishlari bilan kesishini kuzatamiz. Uning konsepsiyalari yangi O'zbekistonda inklyuziv, demokratik va innovatsion jamiyatni shakllantirish uchun dolzarb va ustuvor bo'lib qolmoqda. Mazkur g'oyalar zamonaviy falsafa nuqtai

nazaridan qayta ko‘rib chiqish ularning ahamiyatini chuqurroq tushunishga va ularni davlat rivojlanish strategiyasida qo‘llashga imkon beradi.

Jadid g‘oyalari bugungi kunda ham o‘z ahamiyatini yo‘qotgani yo‘q va bugungi ta’lim, umuman ijtimoiy islohotlarda o‘z aksini topmoqda. Raqamlashtirish, xorijiy tillarni o‘rganish va IT-yo‘nalishidagi bilimlar ommalashtirish kabi zamonaviy ta’lim islohotlari asosan jadid tamoyillariga mos keladi. O‘zbekiston milliy o‘ziga xoslik va madaniy qadriyatlarni saqlab qolgan holda, jadid ruhidagi ta’limni modernizatsiya qilishga intilmoqda. Shunday qilib, jadid g‘oyalari nafaqat tarixiy meros, balki yangi O‘zbekistonning ta’limni rivojlantirish strategiyasida ham faol foydalanilmoqda.

Ijtimoiy sohadagi o‘zgarishlarga, jadidizm ijtimoiy islohotlarni, shu jumladan jinslar tengligi va demokratik qadriyatlarni targ‘ib qilishni qo‘llab-quvvatladi. Yangi O‘zbekiston rivojlanish strategiyasiga amal qilib, jadid ideallariga mos keladigan fuqarolik jamiyatini mustahkamlash, inson huquqlarini himoya qilish va gender tengligini ta’minlashga e’tibor qaratmoqda.

O‘zbekistonda keyingi davrda amalga oshirilayotgan ijtimoiy islohotlar jamiyatni demokratlashtirish, iqtisodiy rivojlanish va milliy o‘ziga xoslikni mustahkamlashga qaratilgan murakkab modernizatsiya jarayonidir. Mazkur o‘zgarishlarni ijtimoiy-falsafiy kontekstda modernizatsiya, ijtimoiy harakatchanlik va fuqarolik jamiyatini qurish prizmasi orqali ko‘rish mumkin. Tarixiy jihatdan o‘xshash jarayonlar XX asr boshida jadid harakati doirasida sodir bo‘lgan, uning ishtirokchilari ta’lim, madaniyat va ijtimoiy sohadagi islohotlar orqali jamiyatni yangilashga intilishgan. Jadidchilik g‘oyalarini Yangi O‘zbekiston sharoitlariga moslashtirish natijasida davlat va jamiyat rivojlanishining yangi bosqichi shakllanmoqda. Ushbu jarayon ta’lim islohotlari, innovatsiyalarni joriy etish, demokratik tamoyillarni rivojlantirish va milliy ma’naviyatni mustahkamlash orqali yanada chuqurlashmoqda. Shu sababli, jadidchilik g‘oyalarining zamonaviy talqini va amaliy qo‘llanilishi Yangi O‘zbekistonning barqaror rivojlanishi va global raqobatbardoshligini oshirishda muhim rol o‘ynaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Abdulla Avloniyning. Turkiy Guliston yoxud Axloq. - Toshkent: Hilol nashr, 2022. - B. 5-10.
2. Бурдьё Пьер. Воспроизводство: элементы теории системы образования (Пьер Бурдьё, Жан-Клод Пассрон; пер. Н.А.Шматко; Моск. высш. шк. социал. и экон. наук.) - Москва: Просвещение, 2007. - С. 267.
3. Гафуров У. *Абдулла Авлони и его педагогические идеи*. - Ташкент: Фан, 2002. - С. 68.
4. Джон Дьюи. Демократия и образование. (перевод Ю.Турчанинова, Э.Гусинский, Н.Михайлов) - Москва: АСТ, 2000. - С. 379.
5. Джон Ролз. Теория справедливости. - Санкт-Петербург: ЛЕНАНД, 2018. - С. 509.
6. Edward W. Said. ORIENTALISM. - New York: Vintage Books A Division of Random House, 1979. - P. 378.

7. Simone de Beauvoir. The second sex (translated by Constance Borde and Sheila Malovany Chevallier.) published in hardcover in the United States by Alfred A. Knopf, a division of Random House, Inc., New York, in 2010. - P. 873.

8. Martha C. Nussbaum. Women and human development (The Capabilities Approach - The University of Chicago) - Cambridge University Press: 2001. - P. 336.

9. Поль Рикёр. Герменевтика и психоанализ. (пер. с франц. И.С.Вдовина) - Москва: Искусство, 1996. - С. 272.

10. Homi K. Bhabha. The Location of Culture. - London and New York: Routledge, 1994. - P. 197.

11. Habermas Jiirgen. The theory of communicative action. (Translated by Thomas McCarthy) - Boston: Beacon Press, 1987. - P. 463.